

Ny fiber i kv Handelsmannen

L2010:1734

Kv Handelsmannen 3 och Knivsmedsgatan

Vadstena stad och kommun

Östergötlands län

Ann-Charlott Feldt

Tekniska och administrativa uppgifter

Fastighet	kv Handelsmannen 3
Gator	Knivsmedsgatan
Stad	Vadstena
Kommun	Vadstena
Län och landskap	Östergötland
Fornlämning	L2010:1734
Fastighetskartans blad	64E 7j NV
Koordinatsystem	SWEREF 99TM
Höjdsystem	RH 2000
Mätteknik	Manuell
Typ av undersökning	Arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning
Lst dnr	431-549-2022
Lst handläggare	Maria Sjöquist
ÖLM dnr	0192/22
ÖLM projektnummer	002071
KMR uppdragsnummer	202201488
Uppdragsgivare	Länsstyrelsen Östergötland
Kostnadsansvarig	Transtema Network Services AB
Projektledare	Ann-Charlott Feldt
Biträdande projektledare	-
Personal	-
Rapportansvarig	Ann-Charlott Feldt
Fältarbete	2022-11-23
Totalt undersöktes	64 löpmetrar
Foto	Digitala bilder
Fynd	Nej
Analys	Nej
ÖM Intrasis nr	-
Grafik	Ann-Charlott Feldt
Renritning	-
Grafisk form	Johan Levin

Dokumentationsmaterialet förvaras på Östergötlands museum.
Upphovsrätt: om inget annat anges gäller Creative Commons licens CC BY.
Villkor på <http://creativecommons.org/licenses/by/2.5/se>

Ny fiber i kv Handelsmannen

Innehåll

Sammanfattning	2
Inledning	4
Områdesbeskrivning.....	4
Arkeologiska undersökningar i området	4
Syfte och frågeställningar.....	6
Metod och dokumentation.....	6
Undersökningsresultat.....	7
Referenser	8

Omslagsbild: Schaktet sett från sydöst med huvudbyggnaden i bakgrunden. Foto Ann-Charlott Feldt, Östergötlands museum.

ÖSTERGÖTLANDS MUSEUM
ARKEOLOGI OCH BYGGNADSVÅRD

Box 232 • 581 02 Linköping • 013 - 23 03 00 • www.ostergotlandsmuseum.se

Sammanfattning

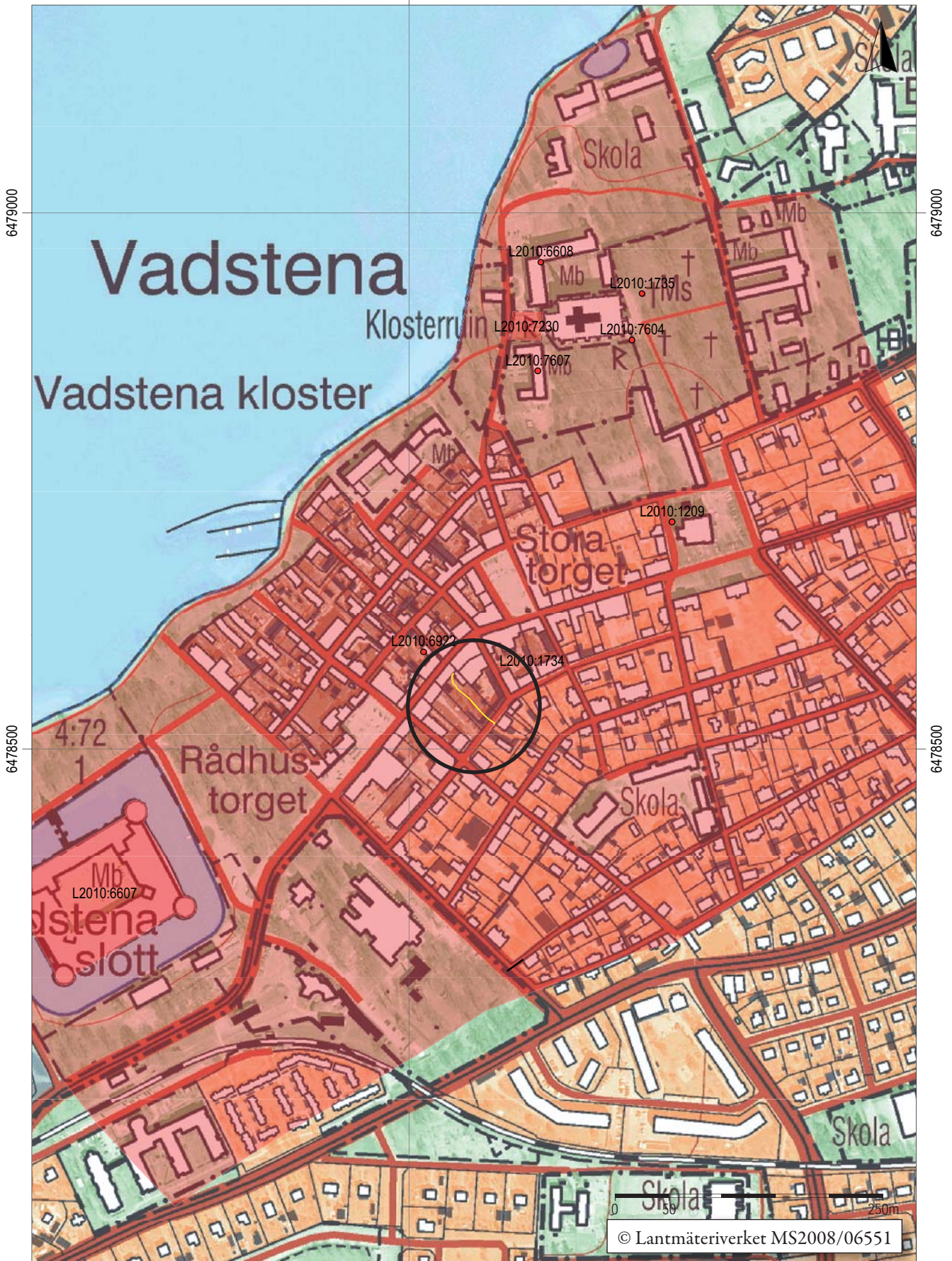
I samband med schaktning för fiberkabel i kv Handelsmannen 3 i Vadstena genomförde Östergötlands museum en arkeologisk undersökning i form av en schaktningsövervakning. Den aktuella fastigheten ligger centralt inom Vadstenas historiska stadslager, L2010:1734. Schaktet grävdes tvärs genom tomten från huvudbyggnaden i nordväst fram till och ut över Knivsmedsgatan i sydöst till en anslutning invid kv Byfogden 3. Schaktet var totalt 64 m långt, 0,2 - 0,4 m djupt och 0,25-0,30 m brett.

Vid schaktningen berördes endast jordblandat gårdsgrus, ett fett mörkbrunt matjordslager och moderna schaktfyllningar av sand och stenkross. Fynden i gårdsgruset och matjorden utgjordes av enstaka skärvor buteljglas och yngre rödgods, bitar av tegel, takpannor, kakel och murbruk, samt ett fåtal djurben. Inga fynd tillvaratogs. Ingenstans nådde schaktet ner i vare sig äldre kulturlager eller orörd undergrund.

Ann-Charlott Feldt
antikvarie

493500

Figur 2. Utdrag ur digitala Fastighetskartan med undersökningsområdet markerat. Skala 1:5000.

Inledning

Den arkeologiska undersökningen utfördes i form av en schaktningsövervakning med anledning av schaktning för fiber till kv Handelsmannen 3 i Vadstena innerstad. Den berörda fastigheten ligger centralt inom Vadstenas historiska stadslager, L2010:1734. Schaktet grävdes tvärs genom tomten, från huvudbyggnaden i nordväst fram till och ut över Knivsmedsgatan i sydöst, till en anslutning invid kv Byfogden 3. Schaktningen omfattade en 64 m lång sträcka. Schaktet var 0,2 - 0,4 m djupt och 0,25 - 0,30 m brett.

Den arkeologiska undersökningen utfördes under den 23 november efter beslut av Länsstyrelsen Östergötland. Ann-Charlott Feldt har svarat för fält- och rapportarbete. Transtema Network Services AB stod för de arkeologiska kostnaderna.

Områdesbeskrivning

Det äldsta skriftliga belägget för orten Vadstena är från år 1268. Då fanns här ett betydande kungligt gårds-komplex med en palatsbyggnad. Gården donerades år 1346 av kung Magnus och drottning Blanka för att Heliga Birgittas kloster skulle etableras på platsen (Fritz 2000a:59ff). Under 1950- och 60-talen genomfördes arkeologiska undersökningar vid palatset (Andersson 1972). Då hittades bland annat ett engelskt mynt daterat till 978-1016 e Kr. Fyndet pekar på att gården kan härröra från slutet av vikingatiden (Stibéus 2000:45ff).

Vadstena fick stadsprivilegier år 1400 och är den yngsta av Östergötlands sex medeltida städer. Vid denna tidpunkt var emellertid orten i praktiken redan en stad, då en stadslignande bebyggelse vuxit fram kring det nybildade klostret, vilket började byggas i slutet av 1360-talet och invigdes år 1384 (Fritz 2000b:72-84).

Gatu- och kvartersindelningen i den aktuella delen av Vadstena är densamma idag som under 1600- och 1700-talen. Utifrån det historiska kartmaterialet framgår att schaktsträckningen berör såväl gatumark som tomtmark. I handlingarna till stadskartan från 1705 framgår vilka som innehade de olika tomterna vid karteringstillfället (Eekbom 1979, LMS A24:130). Den aktuella tomten (nr 184) ägdes och beboddes 1705 av änkan efter rådmannen Anders Larsson. Tomten sträcker sig tvärs över kvarteret mellan Storgatan och Knivsmedsgatan. Den beskrivs som då välbebyggd med en gård vid Storgatan.

Arkeologiska undersökningar i området

Kv Handelsmannen och Knivsmedsgatan har berörts av flera undersökningar av varierande omfattning. I vissa fall har endast ytliga och/eller sentida lager berörts (t ex Ohlsén 2012). Även i grunda schakt har det visat sig att äldre lämningar framkommer. Vid en ledningsschaktning i tomtgränsen mellan kv Handelsmannen 2 och 3 påträffades byggnadslämningar i form av syllstensrader samt en stenlagd yta i det endast 0,5 m djupa schaktet (Magnusson 2010). Några av stenarna uppträdde på ett djup av endast 0,05 m under markytan.

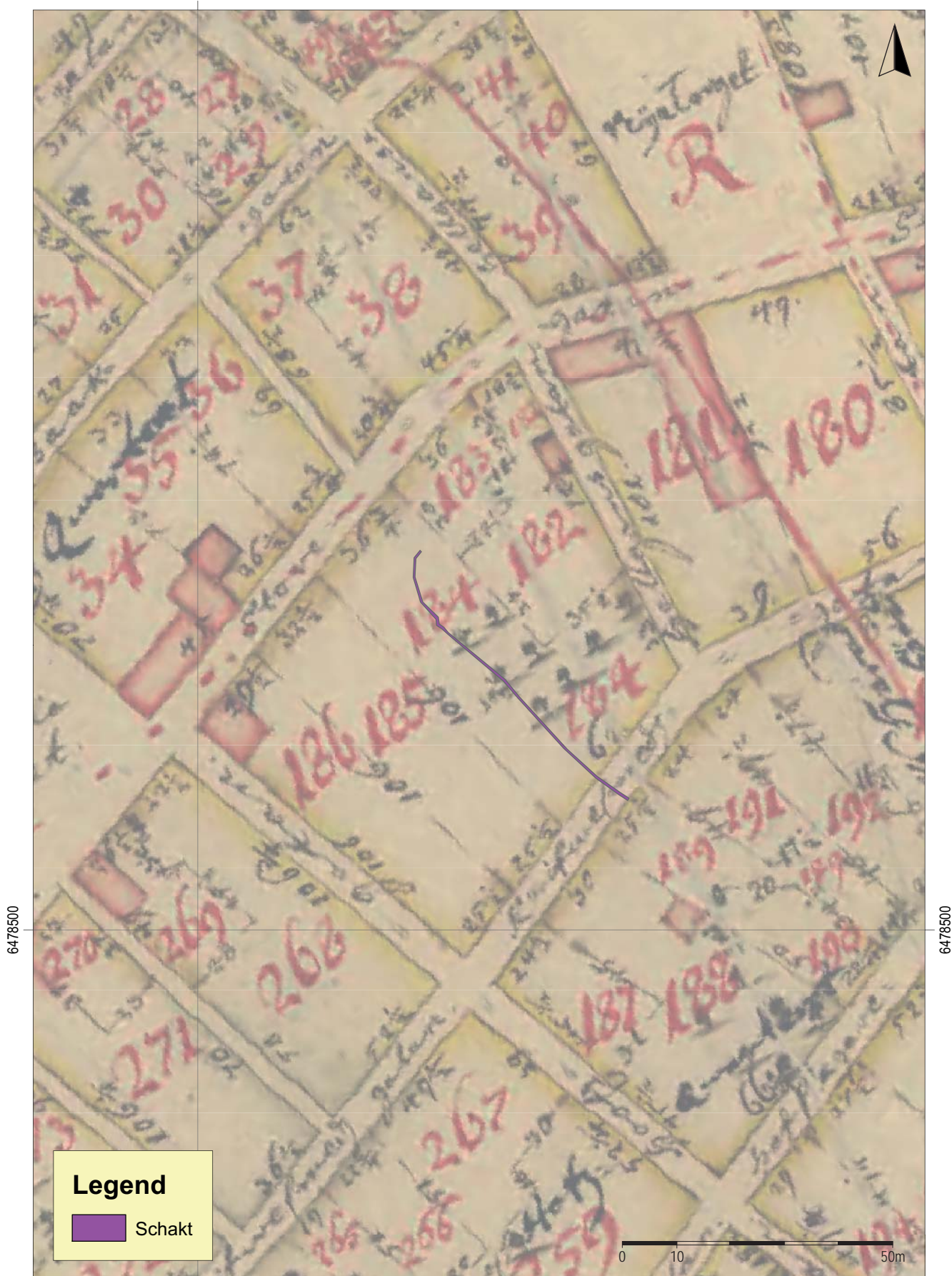
Vid schaktning för en ny vattenledning i kv Handelsmannen 2 påträffades kulturlager med bl a byggnadslämningar, stenläggningar och spår av benhantverk (Magnusson 2015). De yngsta lämningarna, från 1700 - 1800-talen framkom på 0,10 - 0,40 m djup

På tomten direkt nordöst om den nu berörda gjordes omfattande schaktningar i samband med att Sparbanken i Vadstena planerade ett nybygge. Dessa kom delvis att genomföras utan någon arkeologisk undersökning (Bäck 1975, Noreen 1975). Vid en efterundersökning (Forslund & Wickman 2007) dokumenterades minst sex bebyggelsenivåer med husgrunder och stenlagda ytor på tomten. Den äldsta byggnadsfasen kunde dateras till sent 1300-tal. Bland fynden kan nämnas gjutformar för guldsmede, spelpjäser av horn och mynt.

Vid schaktning för fjärrvärme på nämnda tomt påträffades bl a en stenläggning täckt av ett kraftigt brandlager innehållande krossad keramik (Feldt 2018). Fjärrvärmeschaktet fortsatte utanför tomten längs Knivsmedsgatan där flera gatunivåer påträffades.

I samband med grundförstärkning av en byggnad i kv Handelsmannen 1, i den sydvästra delen av kvarteret, framkom fyra äldre byggnadshorisonter som kunde dateras till perioden senmedeltid - 1500-tal (Feldt 2002). På tomten fanns spår av metallhantverk. Under kulturlagren fanns lager av sjösand och växthorisonter som visade på en strandängsmiljö. Den byggnad som grundförstärktes har senare varit föremål för en byggnadsarkeologisk undersökning (Feldt 2008). Delar av byggnaden har medeltida murverk.

Det nu aktuella ledningsschaktet anslöt till en ledning som tidigare grävts längs Knivsmedsgatans sydöstra sida (Romedahl 2018). Det schaktet grävdes i gatumark ner till ett djup av 0,4 m och berörde endast gatans moderna bärlager.

Figur 3. Rektifierat utsnitt ur 1705 års stadskarta (LMS D121-1:4) med ledningssträckan markerad. Skala 1:1000.

Syfte och frågeställningar

Undersökningens övergripande syfte var att förhindra att fornlämningen kom till skada. Om detta inte kunde undvikas skulle påträffade lämningar dokumenteras med en vetenskaplig metod avseende karaktär och omfattning samt om möjligt dateras. Då undersökningen utfördes efter Generellt förfrågningsunderlag från Länsstyrelsen Östergötland och Bekräftelse med kostnadsberäkning från Östergötlands museum formulerades inga detaljerade frågeställningar inför fältarbetet.

Metod och dokumentation

Den arkeologiska undersökningen utfördes i form av en schaktningsövervakning i samband med lednings-schaktningen. Schaktsträckan var sammanlagt 64 m lång. Schaktets djup var 0,20 - 0,40 m och dess bredd 0,25 - 0,30. Schaktet grävdes med maskin ner till planerat djup. Ingenstans grävdes schaktet ner i den orörda undergrunden. Schaktet dokumenterades genom manuell inmätning, beskrivning och digital fotografering. Inga föremål togs tillvara och inga analyser har utförts.

Figur 4. Utsnitt ur tätortskarta för Vadstena med schaktet markerat. Skala 1:600.

Undersökningsresultat

Schaktet för fiberkabeln omfattade sammanlagt en 64 m lång sträcka. Det grävdes tvärs genom tomten, från huvudbyggnaden i nordväst fram till och ut över Knivsmedsgatan i sydöst. Schaktet var 0,2 - 0,4 m djupt och 0,25 - 0,30 m brett.

Vid schaktningen berördes endast sentida lager. Längst i nordväst löpte schaktet över en grusad gårdsplan där det under gårdens singel fanns jordblandat gårdsgrus. På större delen av det parti av schaktet som löpte i gräsmattan fanns ett fett mörkbrunt matjordslager under grästorven. Närmast portlidret och inne i detsamma grävdes schaktet i moderna schaktfyllningar av sand och stenkross. I Knivsmedsgatan berördes endast gatans bärlager. Ingenstans nådde schaktet ner i vare sig äldre kulturlager eller orörd undergrund.

Under den grusade gårdsplanen, strax norr om övergången mellan gårdsplan och gräsmatta, framkom två flata kalkstenshällar på 0,15 - 0,20 m djup. Ytterligare en håll skymtade fram i schaktkanten på ca 0,15 m djup. Hällarna var 0,3 - 0,8 m stora och uppvisade inga spår efter bearbetning. En liknande håll påträffades på ungefär samma djup i kv Handelsmannen 2, ca 10 m sydväst om de nu påträffade. Denna tolkades då som en möjlig syllsten utifrån dess läge i närheten av andra syllstenar (Magnusson 2010:7, anläggning 6). De nu påträffade kalkstenshällarna bedömdes inte tillhöra någon konstruktion utan var snarare en del av utfyllnadsmaterialet under gårdens grusplan.

I gårdsgruset och matjorden påträffades enstaka skärivor buteljglas och yngre rödgods, bitar av tegel, takpannor, kakel och murbruk, samt ett fåtal djurben. Inga fynd tillvaratogs.

*Figur 5. Schaktet sett från nordväst.
Foto Ann-Charlott Feldt, Östergötlands museum.*

Figur 6. De uppgrävda kalkstenshällarna. Allra längst ner i bildens högra hörn (till största delen utanför bilden) skymtar den tredje hällen som en ljus strimma i schaktkanten. Foto från norr, Ann-Charlott Feldt, Östergötlands museum.

Referenser

- Anderson I. 1972. *Vadstena gård och kloster*. 1. Text. KVHAA. Stockholm.
- Eekboom J. 1979. *Beskrivning till 1705 års karta över Vadstena*. Källor till Vadstenas historia Nr 1. Föreningen Gamla Vadstena. Vadstena.
- Feldt A-C. 2002. *Strandäng och medeltida gjuteri i Vadstena*. Arkeologisk förundersökning. RAÄ 21. Kv Handelsmannen 1, Vadstena stad och kommun, Östergötlands län. Rapport 31:2002. Östergötlands länsmuseum.
- Feldt A-C. 2008. *Tegelmur, kramlad sandsten och spiktegel*. Byggnadsarkeologisk undersökning. RAÄ 21. Kv Handelsmannen 1, Vadstena stad och kommun, Östergötlands län. Rapport 2008:129. Östergötlands länsmuseum.
- Feldt A-C. 2018. *Krossade krus och kullerstenar*. Schaktning för ny fjärrvärme. Arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning. Kv handelsmannen 7 samt Storgatan, Helgeandsgatan och Knivsmedsgatan, Vadstena stad och kommun, Östergötlands län. Östergötlands museum Rapport 2018:17.
- Forslund K & Wickman B. 2007. Kv Handelsmannen 4-6, Vadstena, Ög. Rapportsammanställning. Riksantikvarieämbetet.
- Fritz B. 2000a. Det medeltida Vadstena. I: Söderström G (red). *600 år i Vadstena. Vadstena stads historia från äldsta tider till år 2000*. Västervik.
- Fritz B. 2000b. Klostret byggs och staden växer fram. I: Söderström G (red). *600 år i Vadstena. Vadstena stads historia från äldsta tider till år 2000*. Västervik.
- Magnusson M. 2010. *Fjärrvärmeschakt längs tomtgräns inom kv Handelsmannen*. Arkeologisk förundersökning. RAÄ 21. Kv Handelsmannen 2, Vadstena stad och kommun, Östergötlands län. Rapport 2010:56. Östergötlands länsmuseum.
- Magnusson M. 2015. *Nya vattenledningar kring Storgatan i Vadstena*. Arkeologisk förundersökning. RAÄ 21. Kv Borgmästaren 1, Handelsmannen 2 och Hotellet 7 samt Storgatan, Vadstena stad och kommun, Östergötlands län. Rapport 2015:34. Östergötlands museum.
- Ohlsén M. 2012. *Rullstolsramp i kv Handelsmannen*. Arkeologisk förundersökning. RAÄ 21, Kv Handelsmannen 1, Vadstena stad och kommun. Östergötlands län. Rapport 2012:54. Östergötlands museum.
- Romedahl H. 2018. *Fiber i Knivsmedsgatan*. Arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning. RAÄ 21:1, Knivsmedsgatan, Vadstena stad och kommun, Östergötlands län. Östergötlands museum Rapport 2018:11.
- Stibeus S. 2000. Vadstena före staden. I: Söderström G (red). *600 år i Vadstena. Vadstena stads historia från äldsta tider till år 2000*. Västervik.

Arkivhandlingar

Bäck T. 1975. Plan över schaktningar, nybyggnader och arkeologiska undersökningar, kv Handelsmannen 4-6, Vadstena. Ritning daterad 21/12-1975. Topografiska arkivet, Östergötlands museum.

Noreen S E. 1975. Skrivelse angående schaktningar i kv Handelsmannen 4-6 i Vadstena ställd till Riksantikvarieämbetet. Daterad 1975-12-29. Topografiska arkivet, Östergötlands museum.

Regnér H & Forsström M. 1975. Skrivelse angående schaktningar i kv Handelsmannen 4-6 i Vadstena ställd till Vadstena sparbank. Daterad 1976-01-27. Topografiska arkivet, Östergötlands museum.

Kartmaterial Lantmäteristyrelsens arkiv (LMS)

LMS D121-1:4. Upprättad år 1705. Vadstena stad. Östergötlands län.

LMS A24:130. Beskrivning till 1705 års kartor. Vadstena stad, Östergötlands län.

I samband med schaktning för fiberkabel i kv Handelsmannen 3 i Vadstena genomförde Östergötlands museum en arkeologisk undersökning i form av en schaktningsövervakning. Den aktuella fastigheten ligger centralt inom Vadstenas historiska stadslager, L2010:1734. Schaktet var totalt 64 m långt. Vid schaktningen berördes endast jordblandat gårdsgrus, matjordslager och moderna schaktfyllningar. Fyndmaterialet, som bl a utgjordes av enstaka skärvor buteljglas och yngre rödgods och kakel, bedömdes som sentida. Ingenstans nådde schaktet ner i vare sig äldre kulturlager eller orörd undergrund.

ISSN 1403-9273

Rapport 2022:58